

4

Organy na Śląsku Opolskim na łamach „Zeitschrift für Instrumentenbau”

The organs in Opolian Silesia as described in the periodical “Zeitschrift für Instrumentenbau”

Andrzej Prasał

ORCID: 0000-0002-2495-1543

KATEDRA MUZYKOLOGII,
UNIwersytet OPOLSKI

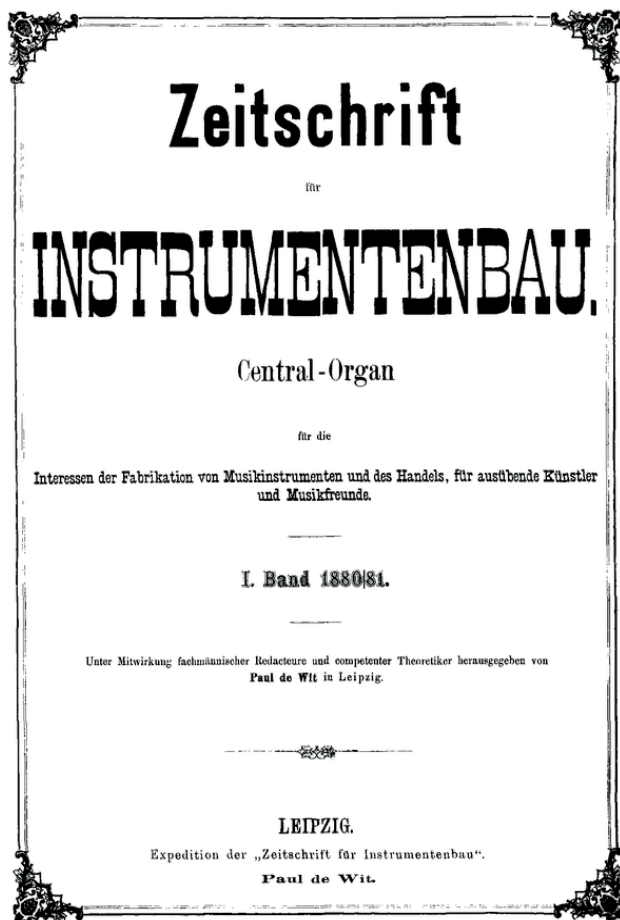
ABSTRACT

The article presents information about organ building in the present Opolskie Voivodeship region that was published in “Zeitschrift für Instrumentenbau”, a professional periodical which appeared in the years 1880 to 1943 and which was dedicated to the construction of musical instruments. A total of 47 mentions (covering the years 1887 to 1937) have been found, concerning 38 instruments.

Cennym źródłem informacji o dziejach śląskiego budownictwa organowego pozostają czasopisma. Zwłaszcza od XIX w. pojawiały się w prasie ogólnej liczne publikacje poświęcone muzyce i różnorodnym przejawom życia muzycznego, w tym także zagadnieniom instrumentoznawstwa. Zaczęły się też ukazywać czasopisma specjalistyczne zajmujące się tą tematyką. Należało do nich bez wątpienia „Zeitschrift für Instrumentenbau”, którego historia wiąże się nierozdzielnie z osobą Paula de Wita (*50 Jahre*; Weller 2005). Ten holenderski kupiec w 1879 r. przybył do Lipska i podjął staż u wydawcy muzycznego i redaktora „Neue Zeitschrift für Musik” Christiana Friedricha Kahnta. Paul de Wit miał szerokie zainteresowania muzyczne, sam grał na wiolonczeli i violi da gamba. Szybko zauważył brak periodyku poświęconego instrumentom muzycznym. Stąd też w 1880 r. rozpoczął wydawanie własnym sumptem czasopisma „Zeitschrift für Instrumentenbau”.

Pierwszy numer, liczący zaledwie 16 stron, ukazał się 1 października. Czasopismo i prezentowane w nim różnorodne treści adresowane były do szerokiego kręgu odbiorców, co szybko doprowadziło do sukcesu przedsięwzięcia. Po kilku latach gazeta stała się oficjalnym organem licznych stowarzyszeń zawodowych twórców instrumentów muzycznych.

Początkowo ukazywały się dwa numery miesięcznie, a od trzeciego tomu (rocznika) – trzy. Pierwszy tom liczył 344 strony; z czasem objętość czasopisma znacząco wzrosła. W okresie największej *prosperity* (lata dwudzieste XX w.) osiągnięto nakład 4000 egzemplarzy. Co warto podkreślić, w czasopiśmie nie zastosowano numeracji w ramach danego roku kalendarzowego, ale obejmowała ona w ramach tomu okres od października do końca września.

Il.1. Strona tytułowa pierwszego tomu (rocznika) „Zeitschrift für Instrumentenbau” (www1; www2)

Paul de Wit pełnił funkcję redaktora odpowiedzialnego i wydawcy aż do swojej śmierci w 1925 r. Kolejnymi redaktorami naczelnymi byli: Arno Richter (do 1930 r.) i Robert Felsch (do 1935 r.). Od 1935 r. czasopismo było wydawane we Wrocławiu – nadal przez wydawnictwo Paula de Wita, mające swą siedzibę w stolicy Dolnego Śląska. Głównym redaktorem był wrocławski muzykolog Hermann Matzke (1890–1976). Czasopismo przestało się ukazywać na przełomie 1942 i 1943 r.

„Zeitschrift für Instrumentenbau” (dalej: ZfI) wiele uwagi poświęcało problematyce budownictwa organowego (Mund 1930). Poczynając od tomu XIII posiadało nawet stałą rubrykę zatytułowaną *Orgelbau-Nachrichten*, w której znaleźć można było liczne informacje także o śląskich organach.

W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną informacje dotyczące budownictwa organowego na Śląsku Opolskim odnalezione na łamach czasopisma. Wyjaśnienia wymaga zasięg terytorialny opisywanych zagadnień, gdyż podany w tytule artykułu termin nie jest jednoznaczny. Kryterium geograficzne przyjęte dla niniejszego tekstu stanowi województwo opolskie w obecnych granicach administracyjnych, stąd w opracowaniu pojawia się m.in. wzmianka o organach ewangelickiego kościoła św. Mikołaja w Brzegu, choć miasto to historycznie leży na Dolnym Śląsku.

Lekturze poddano wszystkie numery czasopisma (www1; www2). Natrafiono w sumie na 47 wzmianek (obejmujących lata 1887–1937) dotyczących 38 instrumentów. Poniżej zaprezentowane one zostaną w porządku alfabetycznym:

1. Bierawa – kościół filialny

ZfI 8 (1888), nr 30 z 21 lipca, s. 380: nowe organy wybudowane przez organmistrza Hasa z Głubczyc. Posiadały one 8 głosów w manuale i 2 w pedale. Odbioru dokonali w 1888 r. (prawdopodobnie w czerwcu): mistrz budowlany Bucholz ze Sławięcic i dyrektor muzyczny Nachbar z Pyskowic.

2. Boguszyce – kościół parafialny

ZfI 29 (1909), nr 30 z 21 lipca, s. 1139: nowe 14-głosowe organy wybudowane przez Karla Spiegla z Opola. Odbioru dokonał 22 czerwca 1907 r. Max Filke z Wrocławia.

3. Branice – kościół katolicki

ZfI 35 (1915), nr 23–24 z 15 maja, s. 247: umowa z firmą *Geb Brüder Rieger* na dostarczenie nowych 20-głosowych organów (2M + P). Koszt instrumentu miał wynieść 7500 marek, nie licząc dmuchawy.

4. Brzeg – kościół św. Mikołaja

ZfI 46 (1926), nr 15 z 1 maja, s. 745; 48 (1927), nr 6 z 15 grudnia, s. 281; 51 (1931), nr 10 z 15 lutego, s. 289–290: przebudowa organów przez Karla Kempera z Lubeki i Hugo Hehrego z Brzegu. W notce z 1926 r. znajduje się krótka historia instrumentu oraz koncepcja przebudowy. Inauguracja odnowionego instrumentu nastąpiła 31 października (Święto Reformacji) 1927 r. W notce z 1931 r. podano dokładny opis organów.

5. Dębie – kościół parafialny

ZfI 31 (1910), nr 4 z 1 listopada, s. 133: nowe 14-głosowe organy (2M + P) wybudowane przez Karla Spiegla. Odbiór instrumentu nastąpił 6 października 1910 r.

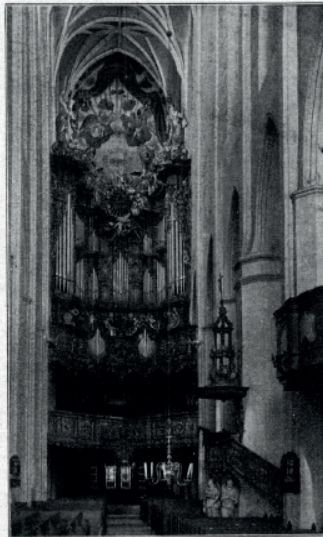
Die Orgel in der St. Nicolai-Kirche in Brieg.

... und Ultimo Dezembris 1730 vollendet. . . . Die wundervolle Orgel zu St. Nicolai in Brieg i. Schles. war Ende Dezember 1930 200 Jahre alt. Sie ist ein Kunstwerk ersten Ranges sowohl im Aufbau wie auch in ihrer Disposition. Weil im fernem Osten stehend, nur wenigen Kunstfreunden bekannt. Im Jahre 1685 war die Orgel in der evangelischen Kirche zu Brieg, welche 12 Stimmen im Manual, 11 im Pedal und 7 im Rückpositiv, zusammen 30 Stimmen besaß, schon sehr reparaturbedürftig geworden und sollte durch eine neue, welche 16 Stimmen im Oberwerk, 16 im Pedal, 7 im Brustpositiv und 7 in dem bleibenden Rückpositiv bekommen sollte, ersetzt werden. 1688 wurde sie aber nur noch einmal repariert, dergleichen noch einmal 1705. 1710 wurde sie abermals repariert, 1718 revidierte der Orgelbauer Casparini aus Breslau die Orgel. Besonders lebhaft Verhandlungen wegen eines Umbaues wurden 1714 gepflogen, auch Zeichnungen und Kostenschätzungen wurden angefertigt. Angesichts der hohen Kosten mußte aber erst Geld gesammelt werden und so zog sich der Umbau, nachdem die alte Orgel immer öfter, das letztmal 1719—1720, repariert wurde, hinaus. So mußte das schon 1685 zum Abbruch reif erachtete Werk noch 40 Jahre lang seinen Dienst tun. Als 1723 der Orgelbauer Michael Engler nach Brieg kam und die Orgel untersuchte, fand er, daß sie nicht mehr zu reparieren ginge und ein neues Werk gebaut werden müsse. 1724 wurde also ein Vertrag der neuernannten Orgelbaukommission mit dem weit und breit berühmten Orgelbauer Michael Engler abgeschlossen. Der Vertrag verzeichnet ein Hauptmanual mit 14, ein Oberklavier mit 12 und ein Pedal mit 14 Stimmen unter genauer Bezeichnung aller Teile zu liefern. In 2 1/2 Jahren für 8100 Mark damaliger Währung ohne die Nebenkosten. 1726 wurde ihm durch besonderen Vertrag die Herstellung des Rückpositivs mit 7 Stimmen nebst Zulehör und dazugehöriger Brüstung für 672 Mark damaliger Währung übertragen. Am 3. Oktober 1725 begann der Abbruch der alten Orgel. Eine gedruckte Denkschrift über die von Grund auf neubauete, unter göttlichem Gnadeneistande 1730 glücklich zu Ende gebrachte und nach angestellter scharfer Probe übergebene Orgel, zählt abweichend von den Verträgen im Hauptmanual 16, im Oberwerk 12, im Rückpositiv 10, im Pedal 14 und unter der Aufschrift: Kammer-tonblase 4, im Ganzen 52 klingende Stimmen. Die Kammer-tonblase sind Schleifen, welche 4 Register im Pedal transponieren. Außerdem an Registern eine Koppel Hauptwerk-Oberwerk, eine Koppel Hauptwerk-Rückpositiv, eine Koppel

Hauptwerk-Pedal und eine Transponiervorrichtung Rückpositiv, um es als Chor und Kamerton zu spielen. Ferner 9 Sperrventile, ein Tremulant für Oberwerk, ein Kalkantenglocklein und ein paar (würkliche) Heerpauken, mit den Füßen zu spielen, auf der Orgel in Höhe von 36 Fuß befindlich. Den Wind lieferten 7 Blasebälge. Die Orgel kostete 13462 M. An dem unter dem Orgelchor befindlichen Fleischerherb ist ein Schild angebracht mit der Inschrift: Im Junio 1724 ist dieser Orgel und Chorbau angefangen und Ultimo Dezembris 1730 vollendet worden.

Es sind also 200 Jahre, daß unsere Orgel fertiggestellt und zum Gebrauch in Gottesdienst übergeben wurde. Herrlich ist der Anblick, den der Beschauer hat, wenn er, im Kirchenschiff stehend, zur Orgel aufsieht. 21 Meter hoch stehen 2 überlebensgroße holzgeschnitzte Figuren, die eine Moses mit erhobenem Stabe, die Hörner als Symbol der Weisheit an der Stirn und mit dem Gesichtsausdruck „du sollst“ das alte Testament darstellend, auf der anderen Seite eine noch jugendliche Figur in mongolischer Kleidung, Sandalen an den Füßen, auf dem Kopf den Turban mit der Königskrone, zu seinen Füßen die Brdkugel, die rechte Hand das Szepter über dieselbe haltend, die linke auf Herz legend. Diese Figur, Jesus als König in Liebe die Welt regierend, das neue Testament darstellend. Zu den Füßen dieser beiden Figuren sitzen 2 Engel, die Kesselpauken schlagend. Zwischen den Figuren steht ein vergoldeter Strahlenkranz und als Transparent ein vergoldetes Auge in einem Dreieck. Reichvergoldetes Rankenwerk windet sich um Gehäuse und Prospekt Pfeifen, von Engeln getragen. Die Bildhauerarbeiten sind von seltener Schönheit.

Herrlich wie das Äußere ist auch der Klang der Orgel. Wie im Aufbau der Disposition und der Architektur ist dieses Meisterstück, das Engler hier erbaute, ein echtes Barockwerk. Die zwei Jahrhunderte sind an dem Werke nicht spurlos vorübergegangen. 1830 wurde die Orgel von dem Orgelbauer Müller aus Breslau gründlich renoviert, einige Stimmen herausgenommen und andere eingesetzt. 1863 wurde sie von dem einheimischen Orgelbaumeister Gottfried Riemer repariert. Dabei wurden die Manuale erneuert. 1916 sollte sie elektrisch umgebaut werden, der inzwischen eingetretene Krieg verhinderte dasselbe. Die Frontpfeifen brauchten ihres Kunstwertes wegen nicht abgegeben zu werden. Da der Warmfuß große Verheerungen angerichtet hatte, war eine durchgreifende Reparatur nötig geworden. Mit derselben wurde am 9. November 1925 begonnen. Die Orgel sollte klanglich wieder in ihren Originalzustand versetzt werden. Unpassendes wurde entfernt und

Die Orgel in der St. Nicolai-Kirche in Brieg.

Il.2. Notka z 1931 r. o organach w kościele św. Mikołaja w Brzegu (www1; www2)

6. Głogówek – kościół katolicki

Zfi 34 (1914), nr 32 z 11 sierpnia, s. 1289: umowa z firmą Paula Berschdorfa na dostarczenie nowych organów.

7. Głubczyce – kościół katolicki

Zfi 27 (1907), nr 34 z 1 września, s. 1091; 28 (1908), nr 25 z 1 czerwca, s. 851: informacja o budowie 60-głosowych organów (3M + P) przez firmę Gebrüder Rieger z Karniowa. Odbiór nastąpił 12 maja 1908 r.

8. Głuchołazy – kościół katolicki

Zfł 28 (1907), nr 3 z 21 października, s. 81; 28 (1908), nr 16 z 1 marca, s. 529; 28 (1908), nr 18 z 21 marca, s. 615: budowa 32-głosowych organów przez Paula Berschdorfa. Instrument ukończono na początku 1908 r. Odbioru dokonał Paul Mittmann z Wrocławia.

9. Grodków – kościół katolicki

Zfł 48 (1928), nr 21 z 1 sierpnia, s. 1055: decyzja o budowie nowych organów za cenę 25 tys. marek.

10. Gryzów – kościół

Zfł 58 (1937), nr 1 z 1 października, s. 10: decyzja o budowie nowych organów za cenę 8 tys. marek.

11. Jasiona – kościół katolicki

Zfł 31 (1911), nr 22 z 1 maja, s. 835: nowe 16-głosowe organy wybudowane przez firmę *Gebrüder Rieger*.

12. Kamienica – kościół

Zfł 45 (1925), nr 19 z 1 lipca, s. 1251: nowe 12-głosowe organy wybudowane przez Richarda Landaua ze Świdnicy.

Podana w notce informacja, że Richard Landau jest spadkobiercą firmy *Schlag & Söhne*, doprowadziła do ostrej polemiki pomiędzy Richardem Landauem a Bruno Schlägiem w kolejnych numerach czasopisma (Zfł 45 [1925], nr 20, s. 1311; 45 [1925], nr 22, s. 1439).

13. Korfantów – kościół katolicki

Zfł 28 (1908), nr 18 z 21 marca, s. 613; 30 (1910), nr 19 z 1 kwietnia, s. 719; 34 (1913), nr 7 z 1 grudnia, s. 275: w 1908 r. – decyzja o demontażu organów ze starego kościoła i przeniesieniu ich tymczasowo do nowej świątyni (do czasu wybudowania nowego instrumentu); w 1910 r. – decyzja o budowie nowych organów za 9600 marek, natomiast stare zostały sprzedane (w rozliczeniu) Paulowi Berschdorfovi za 1500 marek; w 1913 r. – umowa z firmą Paula Berschdorfa na dostarczenie nowych 27-głosowych organów za cenę 10 tys. marek (plus ewentualne 500 marek za montaż dmuchawy elektrycznej).

14. Krapkowice-Otmęt – nowy kościół

Zfł 34 (1914), nr 28 z 1 lipca, s. 1149: nowe organy wybudowane przez Karla Spiegła. Odbioru dokonał prof. Kinkelday z Wrocławia.

15. Krasiejów – kościół katolicki

Zfł 32 (1912), nr 23 z 11 maja, s. 879: umowa z Karlem Spieglem na budowę nowych 20-głosowych organów.

16. Lasowice Wielkie – kościół ewangelicki

Zfł 31 (1910), nr 9 z 21 grudnia, s. 329: nowe 14-głosowe organy wybudowane przez firmę *Schlag & Söhne*. Uroczysta inauguracja instrumentu nastąpiła 4 grudnia 1910 r.

17. Moszczanka

Zfł 29 (1908), nr 6 z 21 listopada, s. 199: nowe 22-głosowe organy (2M + P) wybudowane wiosną 1908 r. przez firmę *Binder & Sohn* z Ratyzbony.

18. Namysłów

Zfł 29 (1909), nr 31 z 1 sierpnia, s. 1171: nowe organy wybudowane przez firmę *Schlag & Söhne*.

19. Namysłów – katolicki kościół parafialny

Zfł 48 (1928), nr 9 z 1 lutego, s. 437; 48 (1928), nr 12 z 15 marca, s. 615: rozpoczęcie montażu nowych organów przez firmę Paula Berschdorfa krótko przed Bożym Narodzeniem 1927 r. W notce z 1928 r. znajduje się informacja o poświęceniu organów.

20. Niemodlin – kościół ewangelicki

Zfł 16 (1896), nr 14 z 11 lutego, s. 375, 379: nowe 20-głosowe organy (2M + P) wybudowane przez firmę *Schlag & Söhne* (opus 144). Odbioru dokonali 21 grudnia 1895 r.: radca budowlany Schalk z Nysy i kantor Warmuth z Niemodlina.

21. Nysa – ewangelicki kościół garnizonowy

Zfł 8 (1887), nr 8 z 11 grudnia, s. 101; 8 (1888), nr 11 z 11 stycznia, s. 141: nowe 30-głosowe organy (2M + P) wybudowane przez firmę *Schlag & Söhne* ze Świdnicy. Odbiór nastąpił 27 grudnia 1887 r. W notce z 1888 r. podana jest dyspozycja instrumentu.

22. Nysa – klasztor pw. św. Jerzego

Zfł 39 (1919), nr 26-27 z 15 czerwca, s. 401; 40 (1920), nr 28 z 1 lipca, s. 809: nowe 18-głosowe organy wybudowane we wrześniu 1918 r. przez firmę *Sauer* z Frankfurtu n. Odrą. W obu notkach podana jest dyspozycja instrumentu.

23. Nysa – konwent Franciszkanów

Zfł 33 (1912), nr 4 z 1 listopada, s. 157: nowe 21-głosowe organy, których montaż firma Paula Berschdorfa ukończyła wiosną 1912 r. Odbioru dokonał dyrektor muzyczny Titus Rothkegel. W instrumencie zastosowano trakturę elektryczną opracowaną przez Carla Berschdorfa.

24. Nysa – kościół Franciszkanów

Zfł 34 (1914), nr 35-36 z 21 września, s. 1326: nowe organy wybudowane przez firmę Paula Berschdorfa. Odbioru dokonał 25 sierpnia 1914 r. dyrektor muzyczny Rothkegel.

25. Nysa – kościół klasztorny Werbistów

Zfł 32 (1912), nr 30 z 21 lipca, s. 1141: przebudowa organów przez firmę Paula Berschdorfa.

Orgelbau - Nachrichten.

Neiße. Das hiesige St. Georgstift hat aus der Orgelbauanstalt von W. Sauer (Inh. Oscar Walcker) in Frankfurt a. d. O. eine neue Orgel erhalten. Das Werk, dessen Fertigstellung im September 1918 erfolgte, hat folgende Disposition:

I. Manual: 1) Prinzipal 8', 2) Hohlflöte 8', 3) Lieblich Geleckt 8', 4) Viola 8', 5) Quintatön 8', 6) Oktave 4', 7) Traversflöte 4', 8) Kornett 8'.

II. Manual: 9) Gemshorn 8', 10) Dulziana 8', 11) Portunal 8', 12) Aoline 8', 13) Voix céleste 8', 14) Salicet 4', 15) Zartflöte 4'.

Pedal: 16) Subbaß 16', 17) Sanftbaß 16' (Windverschwächung), 18) Cello 8'.

Spielhilfen: 1) Koppel II zu I, 2) Koppel I zu Pedal, 3) Koppel II zu Pedal, 4) Sub II zu I, 5) Super II zu I, 6) Baß-Akzentkoppel I. Manual *C-d'*, 7) Piano, 8) Mezzoforte, 9) Forte mit Normalkoppeln, 10) Tutti mit Oktavkoppeln, 11) 1 freie Kombination, 12) Crescendo und Decrescendo, 13) Crescendo „ab“, 14) Handregister „ab“, 15) Jalousieschweller für ganzes Werk.

Il. 3. Dyspozycja organów w klasztorze św. Jerzego w Nysie (www1; www2)

26. Obórki – kościół

Zfł 55 (1934), nr 5 z 1 grudnia, s. 73: zakończenie remontu XVIII-wiecznych organów Schefflera. Wykonawcą był Hugo Hehre z Brzegu.

27. Olesno – kościół katolicki

Zfł 25 (1905), nr 13 z 1 lutego, s. 391: z powodu suszy (latem 1904 r.) stan organów pogorszył się na tyle, że nie nadawały się do użytku i zastąpione zostały fisharmonią.

28. Opole – kościół parafialny

Zfł 36 (1915), nr 4 z 1 listopada, s. 37; 36 (1916), nr 17-18 z 15 marca, s. 180: rozpoczęcie montażu nowych organów przez Karla Spiegla. W notce z 1916 r. pojawia się natomiast informacja o przebudowie instrumentu i montażu dmuchawy elektrycznej z 4-konnym silnikiem.

29. Opole – kościół parafialny pw. Świętych Piotra i Pawła

Zfł 49 (1929), nr 14 z 15 kwietnia, s. 650, 652: dokładny opis nowych organów firmy *Berschdorf* sporządzony przez berlińskiego organistę Horsta Felda.

30. Ozimek – kościół ewangelicki

Zfł 49 (1929), nr 19 z 1 lipca, s. 852; 56 (1936), nr 19 z 1 lipca, s. 324: w 1929 r. nastąpiła decyzja o budowie nowych organów. W notkach z 1936 r. znajduje się informacja o zamówieniu instrumentu w firmie Gustava Heinzege z Żar i jego montażu.

31. Pokój – kościół parafialny

Zfł 47 (1926), nr 1 z 1 października, s. 37: nowe 23-głosowe organy (2M + P) wybudowane przez firmę *Geb Brüder Rieger*. Był to pierwszy instrument, który powstał w nowo otwartej fabryce (1 września 1926 r.) w miejscowości Mokre-Kolonia.

Neustadt, O.-Schl., katholische Pfarrkirche.

Manual I.

1. Prinzipal 16'	8. Oktave 4'
2. Prinzipal 8'	9. Offenflöte 4'
3. Hohlflöte 8'	10. Gemshorn 4'
4. Doppelflöte 8'	11. Quinte 5 ¹ / ₂ '
5. Gambe 8'	12. Rauschquinte 2 ² / ₃ ' u. 2'
6. Gemshorn 8'	13. Mixtur 3—5 fach.
7. Trompete 8'	14. Kornett 3 fach 8'.

Manual II.

15. Bourdon 16'	20. Klarinette 8'
16. Prinzipal 8'	21. Oktave 4'
17. Portunal 8'	22. Flöte 4'
18. Gedeckt 8'	23. Progr. harm. 2-3 fach.
19. Salicet 8'	

Manual III, Schwellwerk.

24. Geigenprinzipal 8'	27. Oboe 8'
25. Lieblich Gedackt 8'	28. Prinzipal 4'
26. Aeoline 8'	29. Flaut. travers 4'.

Pedal.

30. Prinzipalbafs 16'	35. Quinte 10 ² / ₃ '
31. Violon 16'	36. Oktavbafs 8'
32. Gamba 16'	37. Violoncello 8'
33. Subbafs 16'	38. Bafsflöte 8'.
34. Posaune 16'	

Mechanische Register etc.

39. Manualkoppel II. an I.	57. Tutti
40. desgl. III. „ I.	58. Pianopedal
41. desgl. III. „ II.	59. Rohrwerkusschalter
42. Pedalkoppel zu I.	60. Registraturausschalter
43. „ „ II.	61. Rollschweller
44. „ „ III.	62. Schwellertritt zu Manual III.
45. - 56. <i>o mf F</i> Tutti in jedem Manual nebst dazu passendem Pedal als Druckknöpfe	63. Windprobe
	64. Kalkant.

Gehäuse im Barockstyl, 2 Windmagazine nebst 2 Paar Schöpfbälgen. Pneumatisches System eigener Konstruktion.

Il. 4. Dyspozycja organów w katolickim kościele parafialnym w Prudniku (www1;www2)

32. Prudnik – katolicki kościół parafialny

Zfi 21 (1901), nr 11 z 11 stycznia, s. 278; 21 (1901), nr 19 z 1 kwietnia, s. 501: nowe 38-głosowe organy (3M + P) o trakturze pneumatycznej wybudowane przez firmę *Schlag & Söhne*. Sekcja III manualu zamknięta była w żaluzji. Koszt inwestycji wyniósł 18 878 marek. Odbioru instrumentu dokonał 21 grudnia 1900 r. prof. Bohn z Wrocławia. W notce kwietniowej podana jest dyspozycja organów.

33. Skorogoszcz – kościół katolicki

Zfi 56 (1936), nr 11 z 1 marca, s. 186: informacja o wybudowaniu nowych organów.

34. Stare Budkowice – kościół katolicki

Zfi 39 (1919), nr 32-33 z 15 sierpnia, s. 539: decyzja o przebudowie organów.

35. Tułowice

Zfł 30 (1910), nr 12 z 21 stycznia, s. 431: informacja o planowanej budowie organów.

36. Więciemierzyce – kościół katolicki

Zfł 14 (1894), nr 11 z 11 stycznia, s. 275: nowe 10-głosowe organy (2M + P) wybudowane przez organmistrza Berschdorfa z Nysy (w tekście błędnie zapisano: Baschdorf). Odbioru dokonał 21 grudnia 1893 r. dr Bohn z Wrocławia.

37. Zębowice – nowy kościół

Zfł 31 (1911), nr 23 z 11 maja, s. 873: podpisanie umowy z Karlem Spieglem na budowę nowych 20-głosowych organów (2M + P).

38. Złotogłowice – kościół katolicki

Zfł 29 (1909), nr 20 z 11 kwietnia, s. 751: nowe 22-głosowe organy (I M – 10 gł.; II M – 7 gł., P – 5 gł.) wybudowane przez Paula Berschdorfa.

Podsumowując powyższe zestawienie (obejmujące lata 1887–1937), należy stwierdzić, że objętość informacji o nowych, przebudowanych lub remontowanych instrumentach jest bardzo zróżnicowana – od krótkich wzmianek aż po obszerniejsze teksty, zawierające opis, charakterystykę brzmienia, dyspozycję poszczególnych instrumentów. Na szczególną uwagę zasługują m.in. odrębne opracowania poświęcone organom kościoła pw. św. Mikołaja w Brzegu.

Jak słusznie zauważa ks. prof. Franciszek Koenig (Koenig 2015: 94):

W dziedzinie badań historycznych, a przecież muzykologia do takich należy, jednym z rodzajów źródeł są historyczne czasopisma. (...) trafiają w większej liczbie egzemplarzy pod dachy domów i bibliotek, zwiększając prawdopodobieństwo ich zachowania i stając się równocześnie cennym materiałem badawczym dla potomnych.

W tym kontekście lektura „Zeitschrift für Instrumentenbau”, którego wszystkie numery dostępne są w Internecie (www1; www2), może być niezwykle pomocna w prowadzonych dziś badaniach organologicznych. Pozwala, przynajmniej w części, uzupełnić obecną wiedzę o dziejach poszczególnych instrumentów, a także porównać aktualną sytuację organów na Śląsku Opolskim (liczbową i jakościową) ze stanem dawniejszym, co jest istotne zwłaszcza przy prowadzeniu prac inwentaryzacyjnych (Grabska 1992: 261). Wymaga to rzecz jasna skonfrontowania podanych w artykule danych m.in. z dotychczasową literaturą przedmiotu (Poźniak 2014; Poźniak 2015).

BIBLIOGRAPHY

50 Jahre „Zeitschrift für Instrumentenbau” und Verlag Paul de Wit (1930). „Zeitschrift für Instrumentenbau”, 1, 9–11.

GRABSKA T. (1992). *Śląskie budownictwo organowe II połowy XIX wieku w relacjach ówczesnych periodyków śląskich*. „Zeszyty Naukowe Ludowego Instytutu Muzycznego”, 4, 255–287.

KOENIG F. (2015). *Tematyka związana z organami i muzyką organową w publikacjach wrocławskiego czasopisma cecylińskiego „Cäcilia” – roczniki I–XXXI (1893–1923) oraz XLII–XLIV (1935–1937)*; POŹNIAK G., TARLINSKI P. (ed.), *Śląskie organy IV*, Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 93–130.

MUND H. (1930). *Die „Zeitschrift für Instrumentenbau” und die Orgelbaukunst*. „Zeitschrift für Instrumentenbau”, 1, 12–13.

POŹNIAK G. (2014). *Katalog organów diecezji opolskiej*, cz. 1. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

POŹNIAK G. (2015). *Katalog organów diecezji opolskiej*, cz. 2. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego.

WELLER E. (2005). *Paul de Wit – Gründer der „Zeitschrift für Instrumentenbau” und seine Verdienste um die Musikinstrumenten-Industrie*. „Instrumentenbau-Zeitschrift”, 9–10, 1–6.

www1: <https://www.simpk.de/bibliothek/digitalisierte-bestaende/zeitschrift-fuer-instrumentenbau/>, 27 VIII 2021.

www2: https://de.wikisource.org/wiki/Zeitschrift_für_Instrumentenbau, 27 VIII 2021.

SUMMARY

Periodicals remain a valuable source of information about the history of Silesian organ building. Particularly from the nineteenth century on, numerous publications appeared in the general press that were dedicated to music and the various manifestations of musical life including issues from the field of instrumentology. Professional periodicals dealing with this topic also started to appear. The periodical “Zeitschrift für Instrumentenbau”, which was founded by Paul de Wit in 1880 and appeared until 1943, certainly belonged to this group of publications. It devoted much space to the issues of organ building. Starting from the thirteenth year of publication, it included even a permanent section entitled *Orgelbau-Nachrichten* where a wide range of information can be found, including data about Silesian organs.

The article presents information about organ building in the present Opolskie Voivodeship region that was published in “Zeitschrift für Instrumentenbau”. A total of 47 mentions (covering the years 1887 to 1937) have been found, concerning 38 instruments: Bierawa (filial church), Boguszyce (parish church), Branice (catholic church), Brzeg (St. Nicholas’s Church), Dębie (parish church), Głogówek (catholic church), Głubczyce (catholic church), Głuchołazy (catholic church), Grodków (catholic church), Gryżów (church), Jasiona (catholic church), Kamienica (church), Korfantów (catholic church), Krapkowie-Otmęt (new church), Krasiejów (catholic church), Lasowice Wielkie (evangelical church), Moszczanka,

Namysłów (catholic parish church), Namysłów, Niemodlin (evangelical church), Nysa (evangelical garrison church), Nysa (St. George's monastery), Nysa (convent of the Franciscans), Nysa (church of the Franciscans), Nysa (church of the Verbitas), Obórki (church), Olesno (catholic church), Opole (parish church), Opole (St. Peter and Paul's parish church), Ozimek (evangelical church), Pokój (parish church), Prudnik (catholic church), Skorogoszcz (catholic church), Stare Budkowice (catholic church), Tułowice, Więcemierzyce (catholic church), Zębówice (new church), Złotogłowie (catholic church).

The information content concerning newly-built instruments or organs that have been rebuilt or renovated varies widely from short mentions to voluminous notes containing the history, description, sound characteristics and the disposition of particular organs. Special attention should be paid to the separate studies devoted to the organ in St. Nicholas's Church in the town of Brzeg.

Reading the periodical "Zeitschrift für Instrumentenbau", all the issues of which are available on the internet, can be extremely helpful in present-day organological studies. It allows, at least in part, to complete today's knowledge about the history of particular instruments and also to compare the current status quo in Opolian Silesia (both quantitatively and qualitatively) with the situation in former times, which is important especially while carrying out inventory work. This, of course, requires a verification of the data provided in the respective article, among other things, against the background of the information currently available in subject literature.

Słowa kluczowe/Keywords:

organy • budownictwo organowe • Śląsk Opolski • województwo opolskie • czasopisma • „Zeitschrift für Instrumentenbau”
organs • organ building • Opolian Silesia • Opolskie Voivodeship • periodicals • “Zeitschrift für Instrumentenbau”

Andrzej Prasał – church historian working at the Scientific Research Unit of the Diocesan Institute of Church Music in Opole, Lecturer in the Department of Church Music and Musical Education of the University of Opole, organist at the church of St. Michael the Archangel in Bystrzyca Kłodzka. His scientific interests focus on the history of church music on the territory of the former County of Kłodzko as well as on the history of organ building in Lower Silesia. He has published more than fifty research articles and four books. He is a member of the Association of Polish Church Musicians.

e-mail: andrzej.prasal@uni.opole.pl